

НАУЧНО ДРУШТВО ЗА НЕГОВАЊЕ
И ПРОУЧАВАЊЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА
БЕОГРАД

СТУДИЈЕ СРПСКЕ И СЛОВЕНСКЕ
Серија I, год. VII

КАТЕДРЕ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ
БЕОГРАД

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
НИКШИЋ

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
БАЊАЛУКА

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
СРПСКО САРАЈЕВО

СРПСКИ ЈЕЗИК

VII/1–2

Београд, 2002.

НАУЧНО ДРУШТВО ЗА НЕГОВАЊЕ И ПРОУЧАВАЊЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА – БЕОГРАД

СТУДИЈЕ СРПСКЕ И СЛОВЕНСКЕ

КАТЕДРЕ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ
БЕОГРАД

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
НИКШИЋ

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
БАЊАЛУКА

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
СРПСКО САРАЈЕВО

СРПСКИ ЈЕЗИК VII

Бр. 1–2, 2002.

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

проф. др Радоје СИМИЋ, председник, проф. др Бранислав ОСТОЈИЋ,
проф. др Радмило МАРОЈЕВИЋ, проф. др Божо ЋОРИЋ,
проф. др Милош КОВАЧЕВИЋ, проф. др Милорад ДЕШИЋ,
проф. др Милан ДРАГИЧЕВИЋ

ГЛАВНИ И ОДГОВОРНИ УРЕДНИК

проф. др Радоје СИМИЋ

СЕКРЕТАР РЕДАКЦИЈЕ

мр Михаило ШЋЕПАНОВИЋ

РЕЦЕНЗЕНТИ

проф. др Божо ЋОРИЋ
проф. др Милош КОВАЧЕВИЋ
проф. др Бранислав ОСТОЈИЋ
проф. др Радмило МАРОЈЕВИЋ
проф. др Милорад ДЕШИЋ

Већина радова домаћих стручњака израђена је у оквиру научних пројеката које финансирају министарства Србије, Црне Горе и Републике Српске

Компјутерска припрема и штампа: „ЧИГОЈА ШТАМПА”

УДК 811.163.41'373.21

ЈОВАНКА РАДИЋ (Јагодина)

СУФИКСНЕ ИНТЕРАКЦИЈЕ У ТОПОНИМИЈИ

Са устаљивањем неког имена у ономастичкој функцији оно се одваја од свог апелативног значења и постаје подложно различитим врстама преоблика. То се првенствено односи на топониме, будући да су антропоними, због ограничености континуираног трајања, честе профилактичке функције и устаљивања особеног ономастичког значења, због понављања условљених различитим социолингвистичким факторима, језичким баријерама, а пре свега административним деловањем, – у великој мери заштићени од формалних преоблика. Трајање и просторни радијус препознатљивости једног топонима су неограничени; топоним не познаје ни временске, ни просторне, ни језичке баријере, због чега је његова фонетска структура подложна променама и директно зависна од свих ових фактора. Промена фонетског лика топонима првенствено је везана за замагљивање дотопономастичког значења тополексеме, а упоредо са тим и за смену становништва на одређеном терену. Ако одређени топоним, творбено-семантички непрозиран, није потврђен у појединим, ранијим фазама свога постојања, његове примарне форме и значења могу се, са мање или више вероватноће, само претпостављати. Ваљаност претпоставки о примарном лику топонима, посебно у погледу његове структуре, да се проверити на сличним типовима топонима потврђених у различитим временским периодима. Међу тим трансформационим моделима бележе се и примери у којима значајну улогу имају суфиксне интеракције. Ту појаву ћемо илустровати на примеру два јагодинска ојконима, из доњег и горњег слива реке Белице.

ЈАГОДИНА: *iaгодѝна* (оу *iaгоднои*, 1399, 1411)¹, *Jagod(i)na* (Дефтери, 1476/78, 1516...),² *Jagodna* (исп. *ad Jagodnam opiddum*, Вранчић, 1555), *Giacodina* (Пигафета, 1568),⁴ *Dragodin, Iajodin* (Најпрег-Епшелвиц, исп. *Jacodiner Distrikt*), *Jagodina* (Војно-географски опис, 1783–84), *Јагодина* (Документи, XIX в.); *Јагодина/Јагодна*. Постоје два напоредна предања везана за порекло имена града *Јагодина*. Једно предање ојконим доводи у везу са *јагодама*, које су, сматра се, некада добро успевале у овом крају, а друго, раширеније, порекло имена везује за неку девојку Јагоду, крчмарицу која је некада овде живела (Мијатовић 1948: 160, исп. Перуничкић 1975: 7, Спасић 1975: 19–20).

Може се претпоставити да је под утицајем овог другог предања стари облик ојконима *Јагодна*, који се бележи у већини старијих записа, како домаћих тако и страних, и који још живи у говору сеоског становништва овог краја, – потиснут обликом *Јагодина*⁵ који одговара присвојном придеву изведеном од личног имена Јагода. Међутим, постојање већег броја топонима у којима је придевски суфикс *-(а)н* замењен именичким *-ина* упућује на то да је облик *Јагодина* настао независно од народног предања о крчмарици Јагоди и да је вероватно старији од њега.⁶

Примарни облик *Јагодна* одговара придеву изведеном од фитонима *јагода*. За овај фитоним су, поред данас најраширенијег значења „вишегодишња зељаста биљка са црвеним миришљавим плодом”, потврђена и значења „биљни плод бобичастог облика уопште”, „дуд, дудинка”, „зрно пуце грожђа, бобица” (РСАНУ). Будући да је мало вероватно да се терен на коме је смештена Јагодина могао карактерисати присуством зељасте биљке *јагоде* (*Fragaria*), за мотивавциону базу овог ојконима вероватно је претпоставити значење „дуд, дудинка” (*Morus*), потврђено у Србији (Пожаревац). Ово значење фитонима *јагода* потврђено је и код Галипољских Срба (Филиповић 1946: 44), за које се сматра да су пореклом из околине Јагодине. Бројни показатељи и иначе упућују на давнашњи узгој свилене бубе на овом простору, за чију је исхрану дуд неопходан (исп. овде чест топоним *Дутар*, затим *Соко-*

¹ Стојановић 1929: 191, Миклошич: 571.

² В. Зиројевић 1970: 138–142.

³ У Дефтеру из 1595–96. године Јагодина се бележи два пута. У објашњењима уз прву потврду анонимни издавач наводи „Јагодина село”, а уз другу „Јагодина варош” (Симоновић 1983: 23, 25). Статус касабе Јагодина добија средином XVI века, а као паланка се први пут помиње 1620 (Зоријевић 1970: 141).

⁴ Према: Недељковић 1981 (28, 29). Исти аутор наводи и бројне касније потврде овог ојконима. Преносимо само помене донесене у изворној форми.

⁵ Из 1568. године је први запис са *-ина* (*Giacodina*).

⁶ П. Скок (I: 747) сматра да је ово *и* (Јагодина) уметнуто „ваљда због турског изговора сугласничке групе”. Потврда више сличних преоблика у топонимији оспорава претпоставку о турском утицају (Лома 1987: 159). Етимологију ојконима *Јагодина* покушава разрешити Б. Недељковић (1981: 25–28, исп. и Перуничкић 1975: 7).

вац/Свиоковац (<*Свилковац), Свилопрелац). И рано потврђени ојконими са ширег простора, Свилајнац и раваничке *Свилнокапе* (Раваничка повеља: 258), упућују на то да је у средњем веку овом крају морало бити познато свилогојство, што је историји углавном непознато (Јиречек II: 156, Историја Срба I: 364; исп. Марјановић 1936: 159).⁷ За Галипољске Србе се каже да су *јагодом* „хранили свилене бубе”, претпостављамо, неговали традицију узгоја свилене бубе која се овде (у Белици) чувала све до половине XX века. О развијеној традицији свилогојства у овом крају говори то што су наше жене доскора познавале и самостално руководиле циклусом узгоја свилене бубе („не купују семе”) и прераде свиле (Перуничкић 1975: 587). Чак су и турски трговци четрдесетих година XIX века откупљивали јагодинску свилу и носили је у Турску (Исто: 583). Државна брига о узгоју свилене бубе у овом крају нарочито је била изражена седамдесетих година прошлог века, када су се чауре извозиле у поједине европске земље (Исто: 1004, 1021). Занимљив је у овом смислу и ојконим *Еперуш* (*Eperies*), који је уз *Magari* на простору данашње Јагодине потврђен 1583. г. Могуће је да се у то време у свести овдашњег српског становништва чувала примарна мотивисаност ојконима, што је условило да колонизовани Мађари начине калк према затеченом словенском ојкониму (мађ. *eperes* 'покривен дудом или јагодом, *јагодан*'; од *eper* 'дуд' или *földi eper* 'јагода').

У најстаријим записима овог имена чува се његова придевска промена: оу јагоднои. Суфикс *-(a)n* означава да је именичка основа узета у функцији квалификације (Скок I: 36), тј. одређени простор (земља, село) оквалификован је присуством *јагоде*. Може се претпоставити да је придев *Јагодна* најпре био у функцији атрибута неке именице женског рода, можда старе именице *вас* (село), па се касније осамосталио и почео именички употребљавати. Међутим, имајући у виду то да је у словенским језицима категорија функционално поименичених придева старија од поименичења придева уз употребу суфикса (Бошковић 1978: 65–77), топонимима типа *Јагодна* (исп. *Трнава*, *Трстена*, *Добрања*) није нужно претпоставити двочлану именичку синтагму. Овакви топоними, као самостална имена придевског лика, вероватно припадају најстаријем сачуваном словенском топонимијском слоју на нашим просторима. Кад је реч о топономастичкој употреби придева, чини се да једночлане форме, са којима се овакви ојконими појављују од најранијих

⁷ Почетком XX века свилене бубе су се гајиле „особито у Свилајинцу и околним селима, јер је по предању Свилајинац свагда био подесан за тај посао. По подацима за 1910. годину свиларством се занимало у Ресави 1358 домова, без Свилајинца” (Мијатовић 1930: 179). Из једног службеног извештаја (1845. год.) сазнајемо да је црнога и белога дуда било по свим јагодинским селима, а нарочито у Ланишту, Праћини и Рибару, где се највише узгајала свилена буба (Перуничкић 1975: 584). Према другом документу из исте године, стабала дуда било је највише у црновршким селима, од Међуреча (чак 300 стабала), преко Сиоковца, Црнча, Г. Штипља и даље према Осаоници (Исто: 584–587).

писаних потврда, можемо поредити са сличним образовањима која се и данас, као придевске изведенице од личних имена, употребљавају именички од самог постанка (исп. *Кончарево*, *Светозарево*).

Археолошки налази сведоче да су у подножју Ђурђевог брда, на десној обали реке Белице, постојала насеља од најстаријих времена (Стојић 1986: 21–22). Исти налази упућују и на претпоставку да се старо словенско насеље, чијих трагова из IX и X века има такође под Ђурђевим брдом, „у наредним вековима почело спуштати низ ток Белице” (Ветнић 1995: 9), на просторе где се Јагодина данас налази. Падине Ђурђевог брда, на којима је по овим налазима формирано првобитно словенско насеље, можда су могле бити погодне тло за раст јагоде (*Fragaria*), што значи да се не може потпуно искључити ни ово значење фитонима у основи.

ВЕЛИКА СУГУБИНА: *Сугубина* (Дефтер, 1595–96), *Сугубина*, *Сугубине*, *Велика Сугубина*, *Сугубина Ерска* (Документи, XIX в.), (*Велика*) *Сугубина* / (*Велике*) *Сугубине*.⁸ Ово је последње село у десном сливу реке Белице, по типу разбијено на више одвојених заселака, у које је некада спадало и оближење Старо Село. У близини овог висинског села налази се Јеринин град, са остацима старог градског утврђења. Порекло ојконима народна етимологија везује за глагол *губити*, а у народу је жива изрека *Сугубина* – *загубина*, која данас упућује на пасивност овог забаченог села, подједнако удаљеног и од Јагодине и од Крагујевца, чијој општини припада.

У основи овог имена је придев *сугуб* (стсрп. *соуґоуѡѡ* 'duplex', Даничић), сачињен од предлога *су-*⁹ и именичке основе *губ-* (= *губа*).¹⁰ Кад је у питању именовање географског објекта, придев *сугуб* је могао означити да је неки објекат састављен из два одвојена дела (двострук), што би се могло

⁸ Име села се у писаним документима из XIX века бележи са ликовима *Сугубине* / *Сугубина* / *Велика Сугубина* / *Сугубина Ерска*. Ови облици добрим делом представљају трагање органа власти за моделом којим би се на именском плану, у разним пописима, направила разлика између истоимених села, међусобно удаљених, али у истој административној јединици. Наиме, пошто се у близини Рековца налази мање село које се тада такође звало *Сугубина* (или *Сугубине*), пописивачи су наше село, вероватно зато што је веће, или можда што је разбијеног типа, остављали у облику множине, а друго бележили у облику једнине, па имамо успостављен однос *Сугубине* : *Сугубина*. У једном документу наилазимо и на однос *Сугубина Ерска* : *Сугубина* (код *Рековца*), где је различит миграциони састав становништва послужио као одредба за идентификацију. У наредном периоду, када је овдашње село добило статус општине, сусрећемо односе *Сугубина* : село *Сугубина*, или *Сугубина* : *Сугубина мала*, што је био први корак према данашњем административном именовању ових села *Велика Сугубина* : *Мала Сугубина*. После двадесетак година прављења пописа устаљени су ови ојконими с дистинктивним обележјима по величини.

⁹ Предлог *су-* (*са-*) се често употребљава као придевски префикс (Скок III: 179).

¹⁰ О значењу корена *губ* в. Скок I: 628. Исп. и сложеницу са бројем *три* (*трогуб*), посведочену у једном овдашњем документу из XIX века (Перуничкић 1975).

односити на насељено место, – или, да се у изгледу датог терена издвајају два узвишења, где бисмо у значењу другог дела сложенице имали метафоричко значење корена *губа* (**губина* 'велика губа, велико узвишење'). С обзиром на то да се стари придев *сугуб*, колико нам је познато, данас појављује само у именима насељених места, пре бисмо се определили за првонаведено, потврђено значење 'двострук', али би се у том случају, уз основу тога значења, тешко могао очекивати суфикс *-ина*, посебно не у аугментативном значењу (исп. Скок I: 722).

Стога је оправдано претпоставити да се и у овом примеру, као и у облику *Јагодина*, суфикс *-ина* накнадно развио из придевског суфикса *-(а)н*,¹¹ којим је могло бити наглашено, тј. појачано придевско значење сложене основе *сугуб-* (**sugubъna vьsъ*), што је иначе једна од функција овог суфикса у српском језику (Скок I: 36).

*

У оба анализирана ојконима, *Јагодина* и *Сугубина*, завршно *-ина* није део њихове изворне творбене структуре, већ представља накнадно уобличен завршетак развијен из непрозирних придевских образовања са суфиксом *-(а)н*. У беличкој топонимији је, иначе, присутан велики број придева који се са аспекта савременог језичког осећања чине структурно необичним.¹² У уобличавању данашњих форми ојконима *Сугубина* и *Јагодина* могли су се подударити процеси супстантивизације и суфиксне атракције, засновани на истом, *н*-обележју примарног, али непрозирног придевског и изведеног именичког суфикса. Суфикс *-ина* је као погодна замена могао доћи и захваљујући својој присутности у категорији *potina loci*.¹³

ЛИТЕРАТУРА

- Бошковић 1978: Радосав Бошковић, *Одабрани чланци и расправе*, Црногорска академија наука и умјетности, Титоград, 1–491.
- Ветнић 1995: Саво Ветнић, *Комунална историја Јагодине*, Јавно предузеће „Стандард” – Јагодина, Јагодина, 1–52.

¹¹ Не зна се да ли турски запис из XVI века одражава тадашњи изговор овог ојконима, или је графемом *и* (лат. *у*) разбијена сугласничка група. Савремени хидроним *Опорна* арабицом је записан као *Опарина*, са *-и-* које највероватније нема фонетску вредност (Лома 1997: 9).

¹² У творби описних придева којима се указивало на карактеристике тла био је обичан суфикс *-ов / -ев* (*Ракџтово* (старије *Ракитова*), *буков-* у *Бџковче*, *липов-* у *Липовџак*, *пањев-* у *Пањџвац*, *крушев-* у *Крушџвица* и сл.), данас продуктиван у творби присвојних придева и придева материје, и суфикси *-(а)н*, *-ен*, *-ав* (поред *Јагодна*, исп. и *језер(а)н* у *Језерџник*, **рес(а)н* у *Ресџник*, **трстен* у *Трстџна* и *Трстџник*, **лепен* у *Лепџница*, *трнав* у *Трџва*, **ресав* у *Ресџва* и сл.).

¹³ Преглед различитих функција суфикса *-ина* у топонимији даје А. Лома (1997).

- Војно-географски опис, 1783–84 (в. Симоновић 1983:31–34).
- Даничић: Ђура Даничић, *Рјечник из књижевних старина српских*, I–III, Београд 1863–1864.
- Дефтер, 1595–96 (в. Симоновић 1983: 21–26).
- Документи, XIX в. (в. Перуничкић 1975: 168, 171, 238, 240, 241... 316 и др.).
- Зиројевић 1970: Олга Зиројевић, *Цариградски друм од Београда до Софије (1459–1683)*, Зборник Историјског музеја Србије, Београд, 1–196.
- Ивић П. 1957: Павле Ивић, *О говору Галипољских Срба*, Српски дијалектолошки зборник XII, Београд, XXII-520.
- Историја Срба I–VI: *Историја српског народа*, I–VI, Српска књижевна задруга, Београд 1994².
- Јиречек I–II: Константин Јиречек, *Историја Срба*, I–II, Слово љубве, Београд 1981².
- Лома 1987: Александар Лома, *Неки случајеви дијалекатског преслојења у топонимији северозападне Србије*, Зборник Шесте југословенске ономастичке конференције, САНУ, Београд, 155–165.
- Лома 1997: Александар Лома, *Српскохрватска географска имена на –ина, мн. –ине: преглед типова и проблеми класификације*, Ономатолошки прилози XIII, САНУ, Београд, 1–26.
- Марјановић 1936: Д-р Чед. Марјановић, *Ђуприја, Параћин и Јагодина (историјски и културни преглед)*, књ. I, Темнићки зборник, трећа књига, Београд, VIII–176.
- Мијатовић 1930: Станоје Мијатовић, *Ресава*, Насеља и порекло становништва, Српски етнографски зборник XLVI, Београд, 97–239.
- Мијатовић 1948: Станоје Мијатовић, *Белица*, Насеља и порекло становништва, Српски етнографски зборник LVI, Београд, 1–213.
- Миклошич 1858: Franc Miklosich, *Monumenta serbica spectantia Historiam Serbiae, Bosnae, Ragusti, Viennaе* XII–580.
- Недељковић 1981: Божидрар В. Недељковић, *Светозарево пређашња Јагодина*, П. К. „Житомлин” – Јагодина, Јагодина, 1–55.
- Пантелић 1948: *Попис пограничних нахија Србије после пожаревачког мира* (За штампу спремио Др. Душан Пантелић), Споменик ХСVI, други разред 75, Српска академија наука, Београд, 1–41.
- Перуничкић 1975: Бранко Перуничкић, *Град Светозарево, 1806–1915*, Скупштина општине – СИЗ културе – Историјски архив – Светозарево, Светозарево, 1–1872.
- Раваничка повеља: *Болоњски претис Раваничке повеље*, Раваница 1381–1981, Београд 1981, 257–264.

- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, 1–15, Српска академија наука и уметности, Институт за српски језик, Београд 1959–1996.
- Симоновић 1983: Ђорђе Р. Симоновић, *Левач – територија и насеља од краја XII до почетка XX века*, Завичајни клуб Левчана – Београд, Београд-Рековац, стр. 1–73.
- Скок: Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–IV, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1971–1973.
- Спасић 1975: Ник. Спасић, *Беличка предања*, Доња Омашница – Трстеник, 1–46.
- Стојановић 1929: Љуб. Стојановић, *Старе српске повеље и писма*, књига I, први део, Београд – Ср. Карловци, XIV–644.
- Стојић 1986: Милорад Стојић, *Гвоздено доба у басену Велике Мораве*, Универзитет у Београду – Завичајни музеј у Светозареву, Београд-Светозарево, 1–123.
- Филиповић 1946: Д-р Миленко С. Филиповић, *Галипољски Срби*, Београд, 1–124.
- Цветић 1905: Емило Ј. Цветић, *Из историје старе Јагодине – географско историјска расправа* (Одштампано из Извештаја Мушке јагодинске учитељске школе, штампано 1905). СИЗ за културу СО Светозарево и Педагошка академија у Светозареву, Светозарево 1988, 1–39.